

Don Arturo Katolo

Ponitificia Facoltà Teologica dell'Italia Meridionale – ISSR i ITCS
w Rende (CS)

Ochrona życia i zdrowia ludzkiego w kodeksach starożytnego Bliskiego Wschodu

*Dano w mojej siedzibie w mieście Rende (Prowincja Cosenza),
dnia 10 listopada, Roku Pańskiego 2016, w dzień wspomnienia
św. Baudolino, patrona miasta Alessandria w Piemontcie*

1. Status quaestionis

Próba uregulowania od strony etyczno-prawnej zagadnień związanych z szeroko rozumianą opieką nad ludzkim życiem i zdrowiem nie jest czymś nowym. Poruszając się w świecie antyku bliskowschodniego można znaleźć liczne świadectwa poświadczające prawdziwość wyżej przytoczonych słów. W kontekście prowadzonych dyskusji, dotyczących tych dwóch wartości fundamentalnych, warto sięgnąć do historii starożytnej, aby zobaczyć, jak na te zagadnienia zapatrywali się ówcześni ludzie. Może niejednemu z nas przychodzi na myśl „prawo talionu”, kiedy wspomina się prawodawstwo starożytnego Bliskiego Wschodu. Czy zawsze tak było? Czy zasada „oko za oko, ząb za ząb” obowiązywała wszędzie? Nie udzielę natychmiast odpowiedzi na to pytanie – pojawi się ona gdzieś w trakcie referowania.

2. Sumerowie

Najstarszym dokumentem, zapisanym w języku sumeryjskim, jest *Kodeks Ur-Nammu* pochodzący z 2113–2096 r. ante Chr., którego autorem był ex-generał, a później król Ur-Nammu. Niestety, ponieważ tekst niemal w całości jest zniszczony, to udało się odczytać jedynie trzy artykuły (dwie zachowane tabliczki), z przypuszczalnej łącznej liczby kilkudziesięciu. Forma dokumentu, w jakiej został spisany, była później naśladowana przez kolejnych prawodawców mezopotamskich.

Kolejnym dokumentem jest *Kodeks Lipit-Isztar [Esztar]*, autorstwa piątego króla z I dynastii z Istin, Iszme-Dagana. Jego powstanie datowane jest

na 1934–1924 r. ante Chr. Tekst *Kodeksu*, napisany w języku sumeryjskim, składa się z siedmiu, fragmentarycznie zachowanych glinianych tabliczek, i zawiera: część prologu, 37 przepisów prawnych oraz epilog.

Dokumentem prawniczym zredagowanym w języku akadyjskim, z zachowaniem jednak kultury i mentalności sumeryjskiej, jest *Kodeks z Esznunny*. Pochodzi on, prawdopodobnie, z czasów króla Daduszy (1 poł. XVIII w. ante Chr.). Miasto Esznunna, po utracie własnej niepodległości, weszło w skład Imperium Babilońskiego, na czele którego stał Hammurabi (1792–1750 r. ante Chr.). Sporną kwestią pozostaje, czy ten dokument należy do prawodawstwa sumeryjskiego, czy już babilońskiego. Rozstrzygnięcie tego sporu nie jest jednak zadaniem niniejszego referatu.

W odniesieniu do zagadnień związanych z ochroną życia i zdrowia ludzkiego, należy podkreślić bezwarunkowy nakaz poszanowania tych dwóch wartości fundamentalnych. *Kodeks Ur-Nammu* formułuje to następująco: „Jeśli obywatel dopuści się zabójstwa drugiego obywatela, odda swoje życie za tamtego” (art. 1) „Jeśli [obywatel obywatelowi] [podczas] bójk [rękę?] albo nogę złamał, 10 shekli srebra zapłaci (art. 16); Jeśli obywatel obywatela bronią uderzył (i) kość mu złamał, 1 minę srebra zapłaci (art. 17); jeśli obywatel obywatelowi ostrym narzędziem (?) nos obciął, 2/3 miny srebra zapłaci (art. 18)”.

Dosyć interesująco dokument reguluje sprawy związane z dziedzina ludzkiej płciowości, a szczególnie gwałtu. „Jeśli żona obywatela, z własnej inicjatywy, zbliży się do innego obywatela i dopuści się z nim współżycia seksualnego, wówczas kobieta ta zostanie zabita, a uwiedziony mężczyzna – uwolniony (art. 7). Jeśli obywatel dopuści się gwałtu na niewolnicę innego obywatela, a ta była dziewicą, wówczas zapłaci 5 shekli srebra (art. 8). [...] Jeśli obywatel dopuści się pożycia seksualnego z wdową, bez zawarcia z nią małżeństwa, niczego nie będzie musiał płacić (art. 11). [...] Jeśli jakiś obywatel oskarży żonę drugiego obywatela o promiskuityzm, a próba rzeki oczyści ją, wówczas oskarżyciel zapłaci 20 shekli srebra (art. 14)”. W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie „próby rzeki” (inaczej „próba wody”). Stanowiła ona jednostronną formę dowodową, w której tonięcie było odczytywane jako dowód winy – czyli odwrotnie niż to miało miejsce w wiekach późniejszych w Europie (poczynając od Cesarstwa Rzymskiego). Tego rodzaju formy dowodowe zostały zakazane w 1215 r. podczas IV Soboru Laterańskiego.

W *Kodeksie Lipit-Ishtar* można przeczytać: „jeśli ktoś uderzy córkę, a ona poroni dziecko, to sprawca czynu będzie musiał zapłacić 30 shekli srebra (art. d); jeśli uderzona córka umrze, sprawca zostanie zabity (art. e); jeśli ktoś uderzy niewolnicę, a ona poroni dziecko, to zapłaci 5 shekli srebra (art. f)”. Prawna ochrona życia została rozciągnięta na dzieci nienarodzone oraz kobiety brzemiennie.

Omawiany dokument zabezpieczał prawo żony do opieki przez męża na wypadek choroby lub starości. „Jeśli żona obywatela utraci swą atrakcyjność, albo stanie się sparaliżowaną, wówczas nie będzie musiała opuszczać domu swego męża; obywatelowi wolno będzie poślubić drugą, zdrową żonę; obydwójce jednak będą musieli opiekować się pierwszą żoną i utrzymywać ją” (art. 28)”.

Ciekawostką obyczajową był zakaz rozwodu w celu poślubienia prostytutki. „Jeśli żonaty obywatel współżył płciowo z prostytutką z ulicy i sędzia zakazał mu powracania do niej, i jeśli pomimo zakazu obywatel rozwiedzie się ze swoją prawną żoną, i pomimo wynagrodzenia jej w srebrze lub innych dobrach, nadal nie będzie mógł poślubić prostytutki (art. 30)”.

Kodeks z Eszunnny podaje dosyć obszerny wykaz czynności, które godząc w zdrowie drugiego człowieka, zagrożone są sankcjami karnymi: „jeśli obywatel odgryzie nos drugiemu obywatelowi, wówczas zapłaci jako karę 60 szekli srebra; za oko – 60 szekli; za ząb – 30 szekli; za ucho – 30 szekli; za cios wymierzony w policzek – 10 szekli srebra (art. 42); jeśli ktoś odetnie palec drugiemu – zapłaci 20 szekli srebra (art. 43); jeśli ktoś uderzy drugiego na ulicy, i ten padając złamie sobie rękę – zapłaci 30 szekli srebra (art. 44); jeśli obywatel złamie nogę drugiemu obywatelowi, to zapłaci 30 szekli srebra (art. 45); jeśli obywatel złamie żebro drugiemu obywatelowi, to zapłaci 20 szekli srebra (art. 46); jeśli obywatel przypadkiem zrani drugiego obywatela, to zapłaci 10 szekli srebra (art. 47); jeśli obywatel podczas kłótni zabił syna drugiego obywatela, to zapłaci 40 szekli srebra (art. 47a); jeśli wół jest bodliwy i władze miejscowe powiadomiły oficjalnie o tym właściciela, a on swojego wołu nie poskromił, i ten obywatela rogiem uderzył powodując jego śmierć, właściciel wołu zapłaci 2/3 miny srebra (art. 54); jeśli niewolnika rogiem uderzył powodując jego śmierć, właściciel wołu zapłaci 15 szekli srebra (art. 55); jeśli obywatel posiada agresywnego psa, a władze miejscowe oficjalnie o tym powiadomiły właściciela psa, lecz on nie potrafił nad nim zapanować, i tenże pies ugryzie obywatela powodując jego śmierć, to właściciel psa zapłaci 40 szekli srebra (art. 56); jeśli pies ugryzie niewolnika, i ten umrze, to właściciel psa zapłaci 15 szekli srebra właścicielowi niewolnika (art. 57); jeśli mur grozi zawaleniem i władze miejscowe właściciela muru oficjalnie o tym powiadomiły, lecz ten muru swego nie naprawił, zaś mur zawalił się i spowodował śmierć obywatela, jest to sprawa gardłowa, stanie się według rozporządzenia królewskiego (art. 58)”.

Z ochroną życia i zdrowia wiązały się także zagadnienia obyczajowe. I tak, „jeśli obywatel złoży zapłatę za przysłą żonę jej rodzicom, a inny obywatel, bez wiedzy jej rodziców, uwiedzie ją i dopuści się pożycia seksualnego, to jest to najwyższa obraza; uwodziciel zostanie ukarany śmiercią” (art. 26). [...] Jeśli obywatel współżył z niewolnicą innego obywatela, wówczas zapłaci 20 szekli srebra; niewolnica nadal pozostanie własnością poprzedniego pana (art. 31)”.

Godnym jest podkreślenia fakt, że zdrowie i życie ludzkie stanowiły przedmiot troski sumeryjskich prawodawców. Poszanowanie tych dwóch wartości fundamentalnych zagrożone było sankcją karną: prawem talionu albo grzywną pieniężną.

3. Babilonia

Najbardziej znanym dokumentem prawniczym, w którym *explicite* można znaleźć już przepisy dotyczące profesji lekarskiej, jest *Kodeks Hammurabiego* zredagowany i spisany w XVIII w. ante Chr. Interesującym jest fakt, że dokument ten reguluje nie tylko obowiązki, ale również prawa lekarza oraz pacjenta.

W tym miejscu należy udzielić kilku wyjaśnień w odniesieniu do terminologii zastosowanej w *Kodeksie* wobec kategorii klas społecznych. *Awillum* to obywatel cieszący się pełnią praw, niejednokrotnie arystokrata. *Muškenum* człowiek „pół-wolny”, czyli wolny, ale pozbawiony własności prywatnej. Z czasem zaczęto używać tego terminu na oznaczenie człowieka biednego albo żebraka. *Wardum* to niewolnik, który mógł być kupiony lub sprzedany.

Lekarz ma prawo do odpowiedniego wynagrodzenia: „Jeśli lekarz obywatelowi operację ciężką nożem z brązu wykonał, obywatela uzdrowił lub łuk brwiowy obywatela nożem z brązu otworzył i oko obywatela uzdrowił, 10 szekli srebra weźmie (§ 215); jeżeli (to) *muškenum* 5 szekli srebra weźmie (§ 216); jeżeli (to) niewolnik obywatela, pan niewolnika lekarzowi 2 szekli srebra da (§ 217); jeśli lekarz kość obywatela złamaną wyleczył lub mięsień bolący uzdrowił, ranny lekarzowi 5 szekli srebra da (§ 221); jeżeli (to) *muškenum* 3 szekli srebra da (§ 222); jeżeli (to) niewolnik obywatela, pan niewolnika lekarzowi 2 szekli srebra da (§ 223)”.

Obok prawa do wynagrodzenia, *Kodeks* przewidywał całą serię kar nakładanych na lekarza w sytuacji, gdyby jego starania lecznicze wynikały z lekceważenia zasad sztuki medycznej „Jeśli lekarz obywatelowi operację ciężką nożem z brązu wykonał i spowodował śmierć obywatela lub łuk brwiowy obywatela nożem z brązu otworzył i oka obywatela pozbawił, rękę mu utną (§ 218); jeśli lekarz operację ciężką niewolnikowi *muškena* nożem z brązu wykonał i spowodował (jego) śmierć, niewolnika jak (tamten) niewolnik w zamian da (§ 219); jeżeli łuk brwiowy nożem z brązu otworzył i oka go pozbawił, (w) srebrze połowę ceny jego zapłaci (§ 220)”. Można powiedzieć, że *Kodeks* zabezpieczał prawo pacjenta do prawidłowej i dobrej kuracji.

Podobnie jak w *Kodeksie Lipit-Ishtar*, również i w omawianym dokumencie zostało zawarte prawo żony do opieki ze strony męża na wypadek choroby: „Jeśli obywatel żonę sobie wziął, a febra pochwyciła ją (i) inną wziąć postanowił, może ją poślubić, żony swej, którą febra chwyciła nie odprawi <jej>,”

w domu (który) zbudowali pozostanie i dopóki żyje, będzie ją utrzymywał (§ 148); jeżeli kobieta ta w domu męża swego mieszkać nie zgodziła się, posag jej, który z domu ojca swego przyniosła, zostanie jej zwrócony i odejdzie (§ 149)”.

Kodeks nakłada obowiązek szacunku dla życia i zdrowia drugiego człowieka, ustanawiając przy tym adekwatne kary w przypadku przekroczenia stosownych przepisów. „Jeśli syn ojca swego uderzył, rękę utną mu (§ 195). Jeśli obywatel oko obywatelowi wybił, oko wybija mu (§ 196); jeżeli kość obywatela złamał, kość mu złamają (§ 197). Jeśli oko *muškenowi* wybił lub kość *muškena* złamał, 1 minę srebra zapłaci (§198). Jeśli oko niewolnika obywatela wybił lub kość niewolnika obywatela złamał, połowę ceny jego zapłaci (§ 199). Jeśli obywatel ząb obywatelowi równemu sobie wybił, ząb wybija mu (§ 200); jeżeli ząb *muškena* wybił 1/3 miny srebra zapłaci (§ 201). Jeśli obywatel (w) policzek obywatela godniejszego niż on uderzył, na Zgromadzeniu 60 razy bykowcem zostanie uderzony (§ 202). Jeśli obywatel (w) policzek obywatela takiego jak on uderzył, 1 minę srebra zapłaci (§ 203); jeśli *muškenum* (w) policzek *muškena* uderzył, 10 szekli srebra zapłaci (§ 204). Jeśli niewolnik obywatela w policzek obywatela uderzył, ucho mu utną (§ 205). Jeśli obywatel obywatela w bójce uderzył i ranę mu zadał, człowiek ten przysięgnie: «Człowieka tego umyślnie nie uderzyłem» i lekarza opłaci (§ 206); jeżeli (zaś) od uderzenia jego zmarł, (także) przysięgnie i jeśli (poszkodowany jest) obywatelem 1/2 miny srebra zapłaci (§ 207); jeśli poszkodowany jest *muškenem* 1/3 miny srebra zapłaci (§ 208)”.

Podobnie jak we wcześniejszych dokumentach sumeryjskich, w *Kodeksie* dziecko nienarodzone jest podmiotem prawa, któremu przysługuje ochrona. Ochrona prawna dotyczy również kobiety brzemiennej: „Jeśli obywatel córkę obywatela uderzył i sprawił, że płód swój poroniła, 10 szekli srebra za płód jej zapłaci (§ 209); jeżeli kobieta ta zmarła, córkę jego zabiją (§ 210). Jeśli sprawił, że córka *muškena* w (wyniku) uderzenia płód swój poroniła, 5 szekli srebra zapłaci (§ 211); jeżeli kobieta ta zmarła, 1/2 miny srebra zapłaci (§ 212). Jeśli niewolnicę obywatela uderzył i sprawił, że płód swój poroniła, 2 szekle srebra zapłaci (§ 213); jeżeli niewolnica ta zmarła 1/3 miny srebra zapłaci (§ 214)”.

Ciekawostką jest, iż prawodawca babiloński zabezpieczył prawo małego dziecka do wyżywienia: „Jeśli obywatel dziecko swe mamce przekazał i dziecko to w rękach mamki zmarło, (a) mamka bez (wiedzy) ojca jego i matki jego dziecko inne przystawiła (do piersi) (i) dowiedzie jej się tego, ponieważ bez (wiedzy) ojca jego i matki jego dziecko inne przystawiła (do piersi), pierś utną jej (§ 194)”. Jak na ówczesne czasy ten przepis jawił się jako istic „rewolucyjny”, ponieważ dziecko na Starożytnym Bliskim Wschodzie (z wyjątkiem Izraela) postrzegane było jako jedno z dóbr w gospodarstwie domowym. Trudno tutaj się spierać, czy chodziło o względy etyczne (nie wolno głodzić),

czy też raczej o jakieś względy użytecznościowe. Może to być temat dalszych badań.

Także w *Kodeksie* pojawiają się sprawy obyczajowe, które pośrednio łączą się z ochroną zdrowia i życia. Zdrowie rodziny (fizyczne i moralne) oznacza zdrowe życie dla społeczeństwa. Dlatego prawodawca starał się odpowiednio zabezpieczyć prawa małżonków – szczególnie w odniesieniu do wierności małżeńskiej. „Jeśli żona obywatela na spaniu z innym mężczyzną została przyłapana, zwiąże się ich i do wody wrzuci; jeżeli (jednak) małżonek żonie swej życie daruje, także król poddanemu swemu życie daruje (§ 129)”. Surowo karany był gwałt: „Jeśli obywatel żonę obywatela, która mężczyzny nie zaznała i w domu ojca swego mieszka, zniewolił <ją> i na łonie jej prześpał się i przyłapią go, człowiek ten zostanie zabity, (a) kobieta ta zostanie uwolniona (§ 130)”.

Ogólnie mówiąc, najczęściej stosowaną sankcją karną za brak szacunku dla życia i zdrowia ludzkiego było prawo talionu (kara cielesna – okaleczenie lub chłosta, kara śmierci) albo kara grzywny. Nierzadkie były przypadki uniewinnienia, jeśli okoliczności nie potwierdzały zarzutów, lub też zarzut przestępstwa był przebaczony przez samego poszkodowanego.

4. Królestwo Hetytów

W historii Hetytów można wyróżnić trzy zasadnicze okresy: Królestwo Starohetyckie (1650–1380 r. ante Chr.), Królestwo Nowohetyckie (1380–1200 r. ante Chr.) i Królestwa Późnohetyckie (1000–700 r. ante Chr.). Podstawowym źródłem prawa hetyckiego był *Kodeks Praw hetyckich* [*Kodeks z Nesilim*], złożony z dwóch części, zwanych „prawami I i II klasy” i zawierający po 100 przepisów każdy.

„Prawa I klasy”, zawarte w pierwszej części *Kodeksu* dotyczyły: zabójstwa (§ 1–6); szkód wyrządzonych ludziom (§ 7–18); kradzieży niewolników (§ 19–24); zatrucia wody pitnej (§ 25); małżeństwa (§ 26–36); współudziału w zabójstwie, uprowadzenia kobiety, sprzeczki w sądzie (§ 37–38); przejęcia odlewni żelaza za długi (§ 39–41); wynagrodzenia za śmierć członka rodziny w czasie wojny (§ 42); przypadków nieumyślnego zabójstwa (§ 43–44a); obowiązku spalania rzeczy użytych do rytualnego oczyszczenia (§ 43b); obowiązku oddania zgubionych narzędzi rolniczych (§ 45); własności związanych ze sztuką odlewniczą (§ 46–56); kradzieży zwierząt i szkód im wyrządzonych (§ 57–92); kradzieży budynków (§ 93–97); podpaleń budynków (§ 98–100).

Natomiast „prawa II klasy” odnosiły się do: kradzieży roślin i szkód im wyrządzonych (§ 101–113); kradzieży drobiu (§ 119–120); kradzieży narzędzi pracy i niszczenia ich (§ 121–144); norm niedbałych kontraktów (§ 145–149); zapłaty za wynajem zwierząt (§ 150–161); szkód wyrządzonych na polach

z powodu zmiany przebiegu kanału nawadniającego (§ 162); śmierci zwierząt z powodu niewypełnienia obowiązków religijnych (§ 163); przestępstw, które wymagają rytuału wynagradzającego (§ 164–170); wydziedziczenia i anulowania wydziedziczenia potomków (§ 171); wynagrodzenia za utrzymywanie obcego człowieka w okresie głodu (§ 172); odrzucenia wyroku sądu (§ 173); zabójstwa podczas kłótni, za którą obydwie strony były odpowiedzialne (§ 174); norm małżeńskich (§ 175); cen i taryf (§ 176–186); przestępstw o charakterze seksualnym (§ 187–200). Jak widać, prawa hetyckie starały się obejmować jak największą sumę sytuacji życiowych.

Jak sformułowane były przepisy odnoszące się do ochrony życia i zdrowia ludzkiego? Niechaj teksty źródłowe przemówią.

W odniesieniu do zabójstwa: „Jeśli ktoś zabije wolnego człowieka, mężczyznę lub kobietę, podczas kłótni, ten będzie musiał dokonać pochówku i dać cztery osoby, odpowiednio mężczyzn lub kobiet, które będą pracowały w domu ofiary (§ 1); Jeśli ktoś zabije niewolnika, mężczyznę lub kobietę, ten będzie musiał dokonać pochówku i dać dwie osoby, odpowiednio mężczyzn lub kobiet, które będą pracowały u pana zabitego niewolnika (§ 2); Jeśli ktoś uderzy wolnego mężczyznę lub kobietę, tak, że ten umrze, ale było to przypadkiem, będzie musiał dokonać pochówku i dać dwie osoby, które będą pracowały w domu ofiary (§ 3); jeśli ktoś uderzy niewolnika, mężczyznę lub kobietę, tak, że ten umrze, ale było to przypadkiem, ten da jedną osobę, która będzie pracowała w domu pana zabitego niewolnika (§ 4); Jeśli ktoś zabije hetyckiego kupca w obcej ziemi, ten zapłaci 4000 szekli srebra. Zajmie się również jego domem. Jeśli stało się to na terytorium Luwijczyków lub Palajczyków, zapłaci 4000 szekli srebra i odda wszystkie towary zabitego kupca. Jeśli stało się to na terytorium Hetytów, będzie dodatkowo musiał dokonać pochówku zabitego kupca (§ 5); Jeśli ktoś zostanie zabity, mężczyzna lub kobieta, w innym mieście, sprawcy czynu odbierze się 12000 metrów kwadratowych jego ziemi i da się rodzinie ofiary (§ 6)”. Proszę zwrócić uwagę, iż nie ma w tym miejscu mowy o prawie talionu.

Prawo talionu było jednak przewidziane w następującym przypadku: „Jeśli ktoś ucieknie z kobietą [zameżną], i grupa jego zwolenników wyruszy za nim, i jeśli zostaną zabite 2–3 osoby, to za taki czyn nie ma zadośćuczynienia: «Stał się wilkiem» (§ 37)”. „Stał się wilkiem” oznacza prawo do zabicia sprawcy przez każdą napotkaną osobę, która wie o całym wydarzeniu.

W odniesieniu do szkód zdrowotnych można przytoczyć: „Jeśli ktoś oślepi człowieka wolnego, lub wybije mu zęba, wcześniej musiał zapłacić 40 szekli srebra (1 minę srebra), to teraz zapłaci 20 szekli srebra (§ 7); Jeśli ktoś oślepi lub wybije ząb niewolnikowi, mężczyźnie lub kobiecie, ten zapłaci 10 szekli srebra. Zajmie się nim w swoim domu (§ 8); Jeśli ktoś zrani wolnego człowieka i ten się rozchoruje, sprawca zranienia zatroszczy się o leczenie swojej ofiary, w jego miejsce da jednego człowieka, który będzie pracował

dopóty, dopóki ranny nie wyzdrowieje. Kiedy ranny wyzdrowieje, sprawca zapłaci jemu 6 szekli srebra. Zapłaci również lekarzowi za leczenie (§ 10); Jeśli ktoś złamie rękę albo nogę wolnemu człowiekowi, ten zapłaci mu 20 szekli srebra (§ 11); Jeśli ktoś złamie rękę lub nogę niewolnikowi, mężczyźnie lub kobiecie, ten zapłaci 10 szekli srebra. Zajmie się nim w swoim domu (§ 12); Jeśli ktoś odgryzie nos wolnemu człowiekowi, zapłaci 40 szekli srebra (§ 13); Jeśli ktoś odgryzie nos niewolnika, zapłaci 3 szekle srebra. Zajmie się nim w swoim domu (§ 14); Jeśli ktoś oderwie ucho wolnego człowieka, ten zapłaci 12 szekli srebra (§ 15); Jeśli ktoś oderwie ucho niewolnikowi, mężczyźnie lub kobiecie, ten zapłaci 3 szekle srebra (§ 16)”.

Prawo hetyckie obejmowało swoją ochroną brzemienną kobietę oraz jej dzieci nienarodzone: „Kto spowoduje poronienie u wolnej kobiety, ten zapłaci: jeśli była w dziewiątym miesiącu – 10 szekli srebra, jeśli była w piątym miesiącu – 5 szekli srebra (§ 17); Jeśli ktoś spowoduje poronienie u niewolnicy, i jeśli ta znajdowała się w dziewiątym miesiącu, ten zapłaci 5 szekli srebra (§ 18)”.

Paragrafy odnośnego *Kodeksu* można by mnożyć dalej. Jednak nie czas, ani miejsce na to. Można natomiast uczynić przedmiotem dalszych badań prawodawstwo hetyckie, choćby z motywów *curiosum*. Najważniejszym jest jednak inny aspekt: u Hetytów praktycznie nie istnieje prawo talionu. Kara nie posiada charakteru zemsty, ale zadośćuczynienia wyrządzonej szkodzi.

5. Assyria

Kodeks Aszszura, zwany również *Tablicą A* [*MAL.A* – Middle Assyrian Laws A] (ca. 1075 r. ante Chr.), zaliczany jest do tzw. „praw średnio-asyryjskich”. To, co uderza natychmiast, to fakt, że prawa u Asyryjczyków, w odniesieniu do zdrowia i życia ludzkiego, a szczególnie gdy przestępstwo dotyczyło „męskiej czci”, były bardzo surowe: „Jeśli kobieta zgniecie jądro mężczyźnie w czasie awantury, wówczas kobiecie odetnie się jeden z palców. Jeśli w związku z tym okaleczeniem, drugie jądro będzie napuchnięte, lub też i drugie zostanie zgniecione w czasie awantury, dodatkowo kobiecie zostaną ucięte sutki” (art. 8)”. Mamy w tym miejscu zastosowanie prawa talionu.

MAL.A chroniło życie przed narodzeniem, jak również kobietę brzemienną: „Jeśli ktoś świadomie uderzył córkę innego mężczyzny, a ta poroniła swoje dziecko, i ten czyn zostanie mu dowiedziony, wówczas zapłaci 2 talenty i 30 min cynku [ołowiu], otrzyma 50 razów batem i zostanie skazany na 1 miesiąc przymusowych prac na rzecz Króla (art. 21); [...] Jeśli mężczyzna uderzy brzemienną żonę drugiego, a ta poroni, to żona agresora zostanie potraktowana tak, jak on potraktował żonę drugiego. Jeśli uderzona kobieta umrze, to agresor zostanie zabity. Życie za życie. Jeśli poronione dziecko było synem, wówczas agresor zostanie zabity za to dziecko. Jeśli poronione dziec-

ko było córką – agresor zapłaci cenę życia (art. 50). Jeśli mężczyzna uderzy zamężną kobietę, która jeszcze nie rodziła, a ta poroni swoje dziecko, wówczas adresat zapłaci 7200 szekli cynku (art. 51). Jeśli mężczyzna uderzy prostytutkę, a ta poroni, będzie winien przelania krwi. Zapłaci za to cenę życia: życie za życie (art. 52)”.

W art. 53 mowa jest o świadomym i dobrowolnym dokonaniu aborcji: „Jeśli kobieta dokona poronienia z własnej inicjatywy i znajdą się dowody poświadczające jej winę – zostanie nabita na pal i nie będzie pochowana. Jeśli umrze w trakcie poronienia, to jej ciało nie zostanie pochowane, ale nabite na pal. I jeśli jakaś kobieta będzie wiedziała o takim poronieniu i będzie to ukrywała, i nie doniesie do króla [...]”. Niestety na kamiennej tabliczce nie zachował się zapis, jaka kara oczekiwana na kobietę, która wiedziała, ukrywała i nie poinformowała. Jak można się zorientować, prawo talionu było bardzo surowe.

Dosyć ciekawym było prawo dotyczące gwałtu seksualnego: „Jeśli obywatel zgwałcił córkę drugiego obywatela, która mieszkała w domu własnego ojca i była dziewicą, wówczas ojciec uwiedzionej będzie mógł zgwałcić żonę gwałciela, zatrzymać ją w swoim domu i nigdy nie pozwolić jej powrócić do swojego męża. I nie ma znaczenia czy gwałt dokonany został w mieście, na wsi, w spichlerzu, nocą na ulicy, czy podczas uroczystości w mieście. Ojciec zgwałconej ma prawo oddać zgwałconą jej gwałcielowi. Jeśli gwałciiciel nie ma żony, to będzie musiał zapłacić ojcu zgwałconej 1/3 ceny w srebrze za dziewictwo. Gwałciiciel będzie musiał się ożenić ze swoją ofiarą i nie będzie się mógł z nią rozwieść. Jeśli ojciec zgwałconej nie zaakceptuje małżeństwa z gwałciicielem, wówczas ten ostatni będzie musiał zapłacić jej ojcu 1/3 ceny za dziewictwo, zaś samej zgwałconej będzie musiał dać to, czego ona zapraśnie (art. 55)”.

W odniesieniu do kary za morderstwo drugiego człowieka, można przeczytać: „Jeśli mężczyzna lub kobieta, wejdzie do domu innego człowieka i zabije w nim mężczyznę lub kobietę, to zostanie doprowadzony do najbliższego krewnego osoby zamordowanej. On będzie miał prawo albo go zabić, albo zadowolić się rekompensatą, którą sobie sam wybierze z dóbr mordercy. Jeśli morderca nie będzie miał nic cennego, wówczas będzie mógł zabrać jego córkę lub syna (art. 10)”.

Ze współczesnego punktu widzenia mogą szokująco zabrzmieć art. 58 i 59. Proszę jednak nie zapominać, iż mentalnie znajdujemy się na Bliskim Wschodzie w XI w. ante Chr.: „Przy wszystkich formach karania, od obcinania sutek, do obcinania nosa, uszu i palców, ma być obecny kapłan-sędzia; wszystko ma się odbywać tak, jak to prawo nakazuje (art. 58). Oprócz kar przepisanych przez prawo dla żon, to mężowie mogą bić swoje żony, ciągnąć je za włosy, targać za uszy, kiedy tylko «zasługują na to». Nie ma żadnych przeciwwskazań prawnych w tej materii (art. 59)”.

Jeśli Państwo brzmieniem tych artykułów czują się zszokowani, to znaczy, że Państwo nie usnęli w czasie słuchania tego referatu, a przez to cel został osiągnięty. Zdaję sobie sprawę doskonale z tego, iż nie poruszyłem prawodawstwa starożytnego Izraela. Staralem się bardziej skoncentrować na kodeksach mniej znanych i może w jakimś sensie zapomnianych. Jedno wystąpienie nie wyczerpie całego bogactwa materiału. Dziękując za uwagę, mam nadzieję, że tematykę związaną ze starożytnymi prawami na Bliskim Wschodzie będzie można kontynuować, jako uzupełnienie dla historii prawa.

Grazie per la vostra gentilissima attenzione.

Bibliografia

Literatura

- Archi A., *Le „leggi ittite” e il diritto processuale*, in: M. Liverani, C. Mora (a cura di), *I diritti del mondo cuneiforme (Mesopotamia e regioni adiacenti, ca. 2500–500 a. C.)*, CEDANT, Pavia 2008, s. 261–280.
- Del Monte G., *Antologia della letteratura ittita*, SEU, Pisa 2003.
- Nardi E., *L'eredità del mondo antico*, in: A. Fiori, E. Sgreccia (a cura di), *Aborto*, Vita e Pensiero, Milano 1975, s. 23–47.
- Pędracki M., *Przepisy prawne najstarszych „Kodeksów” mezopotamskich ustanawiające kary dla ludzi wolnych*, „Analecta” 1997, R. VI, z. 2, s. 7–41.
- Roth M. T., *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Vol. 6, Scholars Press, Atlanta 1995.
- Wright D. P., *Inventing God*^{HYPERLINK} [“http://books.google.com/books?id=YiL-ZWVcRebgC&pg=PA428”](http://books.google.com/books?id=YiL-ZWVcRebgC&pg=PA428)^{HYPERLINK} [“http://books.google.com/books?id=YiL-ZWVcRebgC&pg=PA428”](http://books.google.com/books?id=YiL-ZWVcRebgC&pg=PA428)s Law: How the Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi, Oxford University Press, Oxford 2009.

Inne źródła

Kodeks Hammurabiego, [edycja komputerowa: www.zrodla.historyczne.prv.pl], MMIII, 11.11.2016. Tłum. M. Stępień.

Summary

Protection of human life and health in the ancient Middle East

Keywords: history of law, Middle East, human life, human health.

This article is about the legal and ethical aspects of caring for human life and health. The author describes ancient history to discuss these two fundamental values and to answer the question how ancient people treated these issues.